

ชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ ตำบลทัพหลวง
อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี*

PROTOTYPE COMMUNITY IN SUSTAINABLE NATURAL RESOURCE
MANAGEMENT: CASE STUDY ON THE COMMUNITY FOREST
IN BAN SUAN PLU - PLU TOR TAMBOL TAP LUANG AMPHUR
BAN RAI UTHAITHANI PROVINCE

หทัยชนก คตะสมบุญ

Hataichonok Katasomboon

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

Nakhon Sawan Rajabhat University, Thailand

E-mail: hataichanok.naok@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาโครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุต้อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี 2) ศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และ 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ สมาชิกในชุมชน และภาคีเครือข่ายจากภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า 1) โครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุต้อ เป็นชุมชนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเวียงจันทน์ สืบสานวัฒนธรรมดูแลรักษาป่าต้นน้ำที่เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย มีแหล่งน้ำจากภูเขากลางผืนป่าไหลหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านมาเนิ่นนาน อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค 2) กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน 2.1) ด้านการป้องกันรักษา ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า 2.2) ด้านการดูแลรักษา การจัดกิจกรรมเพื่อดูแลรักษาป่าไว้เป็นป่าต้นน้ำ 2.3) ด้านพิธีกรรม จัดพิธีบวชป่า 2.4) ด้านความเชื่อ อาศัยระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนา 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบ 3.1) ด้านการสงวน ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง 3.2) ด้านการ

* Received 30 January 2021; Revised 21 May 2021; Accepted 27 May 2021

อนุรักษ์ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ 3.3) ด้านการพัฒนา ใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าร่วมกัน 3.4) ด้านการใช้ประโยชน์ ประชาชนทำการเก็บเห็ดหลายชนิดในฤดูฝน

คำสำคัญ: ชุมชนต้นแบบ, การจัดการ, ทรัพยากรธรรมชาติ, ป่าชุมชน

Abstract

The objectives of this research article were to 1) Study the structure and general condition of community forest of Ban Suan Plu - Plu Tor Tambol Tap Luang Amphur Ban Rai Uthaithani Province 2) Study the process of sustainable community forest resource management, a case study of community forest at Ban Suan Plu – Plu Tor Tambol Tap Luang Amphur Ban Rai Uthaithani Province and 3) Present the model community sustainable forest resource management. It is a qualitative research. The main contributors are community members. and network partners from outside the community, both public and private sectors, totaling 30 people. Analyze descriptive data the results of the research were as follows. 1) Structure and general condition of Ban Suan Phlu-Phutor Community Forest It is a community that descended from Vientiane ancestors. Continue to maintain the culture of the sacred watershed forest since the grandparents. There is a water source from the mountain in the middle of the forest flowing to the life of the villagers for a long time: villagers depend on the forest as the source for water, food, medicinal herbs 2) Sustainable management of community forest resources. 2.1) Prevention and treatment villagers take part in forest conservation. 2.2) Organizing activities to preserve the forest as a watershed forest. 2.3) The ritual of organizing the forest ordination ceremony. 2.4) Faith relying on the Buddhist belief system. 3) Present the model of sustainable community forest resource management of the model community. 3.1) Reserved encourage communities to self-manage community forest. 3.2) Conservation of the culture of upstream forest preservation. 3.3) Development and common forest utilization. 3.4) Utilization people collect many types of mushrooms in the rainy season.

Keywords: Prototype Community, Management, Natural Resource, Community Forest

บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ แต่การพึ่งพาอาศัยประโยชน์ของมนุษย์ได้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงจนเกิดเป็นวิกฤตการณ์ทั้งทางด้านบรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พลังงาน ฯลฯ ขึ้นทั่วโลก (นิวัติ เรืองพานิช, 2553) ในปัจจุบันสถานการณ์และปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบอย่างต่อเนื่องจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ขาดการบำรุงรักษาเพื่อความยั่งยืน และการบริหารจัดการของรัฐที่ผ่านมายังไม่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาได้ เพราะมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษต่าง ๆ และมีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งมีผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน (ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท และคณะ, 2554) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560 - 2564) ได้มีการปรับปรุงแนวทางการพัฒนาโดยให้ความสำคัญในเรื่องการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังคำกล่าวที่ว่า “คืนสมดุลสู่ธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (อุษา เลาคี และคณะ, 2562) ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมกำหนดวิสัยทัศน์การวิจัยไว้ว่า “ประเทศไทยมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมดุลเป็นธรรม และมีประสิทธิผล รวมถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชน” (วิไล บุญญประภา, 2554) มีพันธกิจการวิจัย คือ ส่งเสริมงานวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน รวมถึงการป้องกัน การบำบัด และฟื้นฟู สภาวะแวดล้อมที่ถูกทำลาย ตลอดจนเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวของทุกภาคส่วน เพื่อนำประเทศไปสู่ยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และเศรษฐกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556) โดยมียุทธศาสตร์การวิจัย 1 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ 2) การวิจัยด้านการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การเสริมสร้างและฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 3) การปรับกระบวนการผลิตและการบริโภคให้ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 4) การวิจัยระบบการป้องกันภัยพิบัติธรรมชาติและอุบัติภัย และ 5) การพัฒนาคนและสังคมให้มีสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (มูลนิธิปิดทองหลังพระ, 2555)

ป่าไม้ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันทรงคุณค่าที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ป่าน้อยใหญ่ เนื่องด้วยมนุษย์ได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้มากมาย เมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการ การสร้างถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชนก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้

พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น (กรมป่าไม้, 2558) นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การวิวัฒนาการดังกล่าวนี้สืบเนื่องเรื่อยมา (กรมป่าไม้, 2550) จนกระทั่งถึงยุคสมัยที่ความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มีมากขึ้น มนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการ ความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ทำให้มนุษย์เริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้มาใช้ประโยชน์ ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่ การนำทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่ได้จากป่าไม้เป็นวัตถุดิบ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น (กาญจนา คุ่มทรัพย์, 2558) ทั้งนี้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วม ในการทำให้วัฏจักรของน้ำสมบูรณ์ การช่วยอนุรักษ์ดิน และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การช่วยปรับสภาพบรรยากาศให้ดำรงความสมดุล และอื่น ๆ ดังนั้น การทำลายป่าไม้ หรือการทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรม จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ และสภาวะการดำรงชีวิตทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช และสัตว์ก็เกิดการเปลี่ยนแปลง และโดยธรรมชาติของป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ นั้นยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ป่าไม้จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ที่มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมกันรับผิดชอบ (เดือนนภา ภูทอง, 2561)

ชุมชนต้นแบบ เป็นชุมชนที่มีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีกระบวนการสร้างการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ มีเงื่อนไขของความยั่งยืน สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีความเข้าใจและยอมรับการพัฒนาตามแนวคิดป่าชุมชน ป่าชุมชนต้นแบบ ถือเป็นชุมชนที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจาก พื้นที่ป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี โดยเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยนำเอาความต้องการพึ่งพาป่าของประชาชนในพื้นที่มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า และให้ประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ แผนงานและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

จังหวัดอุทัยธานี มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ประมาณ 6,730 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสูง สภาพป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และห้วยขาแข้ง ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ในปีพุทธศักราช 2534 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้งนับเป็นสถานที่ธรรมชาติแห่งแรกของประเทศไทย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้เป็นมรดกโลก เป็นผืนป่าอนุรักษ์ที่ควรการดูแลรักษาและนำความภาคภูมิใจมาสู่คนไทยทุกคน (กรมทรัพยากรธรณี, 2551) ชุมชนบ้านสวนพลู - พุดตอ ชุมชนเล็ก ๆ

ซึ่งเป็นตัวอย่างของชุมชนที่อยู่ร่วมกับป่ามานานหลายสิบปี อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ชุมชนจึงสำนึกรู้คุณค่าของผืนป่า ส่งสอนลูกหลานให้ช่วยกันดูแลรักษา เป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมา และเมื่อกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างกรายเข้ามา ปัญหาการบุกรุก พื้นที่ป่า นายทุนเข้ากว้านซื้อที่และของป่า พวกเขาก็สามารถปรับตัว ร่วมกันหาทางแก้ไข กำหนด มาตรการกฎระเบียบที่ชัดเจน ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรียนรู้ ใช้ป่าเป็นห้องเรียนธรรมชาติสืบสานสู่เยาวชน ขยายความร่วมมือสู่เพื่อนบ้านในชุมชนข้างเคียงรอบผืนป่า นี่คือพลังของชุมชนเล็ก ๆ ที่สามารถปกป้องป่าผืนใหญ่ไว้เป็นสมบัติของลูกหลาน ผืนป่ากว้างเกือบ 7,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ถึง 4 ตำบลในอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี คือ ตำบลทัพหลวง ตำบลหูช้าง ตำบลบ้านใหม่คลองเคียน และตำบลห้วยแห้ง (ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย, 2563) ในอดีตป่าผืนนี้ เคยเชื่อมต่อกับป่าห้วยขาแข้ง “มรดกโลก” ที่ยิ่งใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าตะวันตก ปกคลุมแนวเทือกเขาหินปูนที่สลับซับซ้อนทั้งเขาตำแย เขาราวเทียน เขาไม้รัก เขาพุทไธสง เขาพุทไธสง ฯลฯ ทอดยาวโอบล้อมบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ชุมชนเล็ก ๆ ที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษชาวลาวเวียงจันทร์ได้มีการพัฒนาหมู่บ้านเกิดการจัดการชุมชนในด้านการจัดการป่าชุมชนและส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในเชิงการอนุรักษ์โดยชุมชน (ปริญา นิกรกุล, 2561)

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึง ชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ว่าป่าชุมชนแห่งนี้มีโครงสร้าง สภาพทั่วไป และกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อการพัฒนาป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่ออย่างไร มีจุดเน้นอะไรที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการรักษาป่าของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้จะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าอันนำไปสู่ความสมดุลและยั่งยืนของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า ในพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นที่ที่มีบริบทที่คล้ายคลึงกันต่อไปทั้งในจังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดอื่น ๆ ทุกภูมิภาคในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบ กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำการเก็บข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ โดยการจดบันทึกแล้วนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ของงานวิจัยครั้งนี้ โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง จากผู้นำชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญา รวมถึงผู้นำทางศาสนาในชุมชน สมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะครูและนักเรียนในพื้นที่ สมาชิกในชุมชน และภาคีเครือข่ายจากภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 30 คน ใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) และใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non - Structural Interview) ตรวจสอบเครื่องมือโดยเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา และนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ได้ค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.80 - 1.00

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Data) ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยผู้วิจัยศึกษาเอกสารเฉพาะในส่วนที่มีการเชื่อมโยงถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ที่เป็นเอกสารวิชาการหนังสือ ตำรา เอกสาร บทความทางวิชาการ วารสาร ภาคนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย รวมถึงการสืบค้นจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และอินเทอร์เน็ต การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยที่ผู้วิจัยเลือกวิธีการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยที่ผู้วิจัยต้องทำการสัมภาษณ์ไปตามคำถามที่กำหนดไว้ในแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ตามข้อที่กำหนดไว้เท่านั้น และผู้วิจัยจะใช้แบบสัมภาษณ์ซึ่งเป็นคำถามในการสัมภาษณ์และจดบันทึกข้อมูลและบันทึกเสียงตามคำบอกของผู้ถูกสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมนั้นถูกต้องหรือไม่ คือ การตรวจสอบแหล่งข้อมูลในเรื่องแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล กรณีข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีความขัดแย้งไม่ตรงกันกับข้อมูลที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์คนใดคนหนึ่ง ผู้วิจัยนำคำถามเดิมสอบถามผู้ให้ข้อมูลอีกครั้งโดย เปลี่ยนเวลา สถานที่ต่างกัน เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบคำถามอีกครั้ง เป็นการยืนยัน และหาข้อสรุปของข้อมูลนั้นให้เกิดความชัดเจน ส่วนข้อมูลที่เป็นที่สงสัยและไม่สามารถพิสูจน์

ทราบได้ หรือขาดความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลนั้นมาใช้ และถ้าได้ข้อมูลไม่เพียงพอที่จะศึกษา ก็จะทำให้การเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. โครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี บ้านสวนพลู - พุดอ ชุมชนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษลาวเวียงจันทน์ สืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็น “ป่าศักดิ์สิทธิ์” มาตั้งแต่ครั้งปู่ตายาย “พุก่าง” แหล่งน้ำซับจากภูเขาสูงกลางผืนป่าไหลหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านมานาน เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนที่แม้จะมาจากต่างถิ่น เป็นแหล่งชุมทรัพย์ทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ ชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ ที่อยู่ร่วมกับป่ามานานหลายสิบปี อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค พวกเขาจึงสำนึกคุณค่าของผืนป่า สอนลูกหลานให้ช่วยกันดูแลรักษา เป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมา เมื่อกระแสความรุนแรงของการบุกรุกทำลายจากบุคคลภายนอก หลั่งไหลเข้ามามากขึ้น ชุมชนจึงต้องห้ามและมีมาตรการป้องกัน และกำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม โดยการประกาศกฎระเบียบเกี่ยวกับ การดูแลรักษาป่าและน้ำ ในกฎระเบียบหมู่บ้าน ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องช่วยกันดูแลและปฏิบัติตาม มีการตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน แบ่งหน้าที่ช่วยกันดูแลรับผิดชอบจัดตั้งเวรยามลาดตระเวน สอดส่องดูแลผู้กระทำความผิด แต่ละครัวเรือนต้องส่งตัวแทนไปร่วมกันพัฒนาอ่างเก็บน้ำพุก่างทุกเดือนและในวันสำคัญต่าง ๆ ผลจากพลังความร่วมมือร่วมใจปฏิบัติตามกฎระเบียบ ลาดตระเวนป้องกันไฟป่าการป้องกันการลักลอบตัดไม้ เก็บหาของป่า เก็บหน่อไม้ ของบุคคลภายนอกเพื่อไปขายช่วยกันดับไฟป่า ทำแนวกันไฟทุกปีช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม ปลุกป่าเพิ่มเติมในวันสำคัญต่าง ๆ ปั้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม ทำให้สามารถรักษาป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ไว้ได้ จนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“ทุกวันนี้ ป่าพุก่าง ยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ใหญ่มีค่าอายุนับร้อยปีปะปนกันอยู่ ส่วนป่าพื้นล่างมีพืชผักหลายชนิด การจัดการป่า แต่ละประเภทจึงแตกต่างกันไป นี่คือภูมิปัญญาจากการสังเกตเรียนรู้จากป่า ป่าจึงเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญา ขนาดใหญ่ที่รอการค้นคว้าเรียนรู้ด้วยความร่วมมือระหว่างวัด ป่า ชุมชน โรงเรียน ป่าจึงถูกใช้เป็นห้องเรียนธรรมชาติของชุมชนร่วมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจ เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันผืนป่าให้มั่นคงแน่นอนหนา” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ท่านที่ 1, 2563)

2. กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี กระบวนการจัดการ

ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของป่าชุมชน 1) ด้านการป้องกันรักษาบ้านสวนพลู - พุดอ มีป่าพูกางที่คงความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน สร้างกิจกรรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่ามีการร่วมกันออกกฎป้องกันการลักลอบตัดไม้ โดยมีการออกกฎระเบียบของผู้ใช้ป่าชุมชนร่วมกัน 2) ด้านการดูแลรักษา มีการจัดกิจกรรมในเบื้องต้นเพื่อดูแลรักษาป่าพูกางไว้เป็นป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชน โดยประสานไปยังภาคีเครือข่าย ให้เกิดเป็นป่า 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กิน และป่าไม้เศรษฐกิจ ผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ อนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร เพื่อร่วมฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มพื้นที่สีเขียว ในชุมชนเกิดการขยายความร่วมมือกับสังคมภายนอกชุมชน 3) ด้านพิธีกรรม ชุมชนสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษลาวเวียงจันทน์ สืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็น ป่าศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายายพูกาง และยังมีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า พิธีกรรมบวชป่าใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้เพื่อเป็นการรักษาป่าพูกางให้เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ให้คนในชุมชนได้ใช้ ประโยชน์ร่วมกัน และ 4) ด้านความเชื่อของชาวบ้านนั้นมีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็น พื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และพลังของชุมชนในรูปของ คณะกรรมการ เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐาน ทางวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“เมื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนมีการจัดกิจกรรม ในเบื้องต้นเพื่อดูแลรักษาป่าพูกางไว้เป็นป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชน ประสานไป ยังภาคีเครือข่ายต่าง ๆ โดยเริ่มจากเยาวชนจากโรงเรียนตำบลทัพหลวงร่วมฟื้นฟูป่าต้นน้ำเฉลิม พระเกียรติป่าพูกาง เพื่อให้เยาวชนได้รับความรู้ความเข้าใจและตระหนักในความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ก่อให้เกิดจิตสำนึกและความร่วมมือในการปกป้องดูแล รักษาป่า เพื่อร่วมฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชนเกิดการ ขยายความร่วมมือกับสังคมภายนอกชุมชน ร่วมกันดูแลรักษาสภาพป่าพูกางและการปลูกป่า คือ ปลูกป่าในใจคน” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 2, 2563)

3. รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบกรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี มี 4 ด้าน คือ 1) ด้านการสงวน ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่ให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการร่วมใช้ความคิด

สร้างสรรค์ องค์ความรู้ และความชำนาญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม สนับสนุนการปฏิบัติงานในลักษณะการทำงานเป็นทีม เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชนอันนำไปสู่การรักษาฐานทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน 2) ด้านการอนุรักษ์ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านต่าง ๆ อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ชุมชนก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ แล้วนำไปสู่การจัดตั้งป่าชุมชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งป่าชุมชน ทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน 3) ด้านการพัฒนา การจัดการป่าชุมชนที่ยั่งยืน มีการร่วมกันกำหนดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าร่วมกันของคนในพื้นที่อย่างชัดเจน มีด้านการมีระเบียบ และกฎเกณฑ์ ที่เหมาะสมผ่านการยอมรับของประชาชนจากการประชาคม มีศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาที่สำคัญ อันเป็นศูนย์กลางในการบูรณาการงานพัฒนาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เปิดโอกาสหรือเป็นเวทีให้เกิดการมีส่วนร่วมร่วมกันของทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรม และ 4) ด้านการใช้ประโยชน์ ป่าชุมชนเป็นแหล่งสะสมอาหารมีธรรมชาติความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่เพิ่มขึ้น ในฤดูการเก็บเห็ดมีชาวบ้านมาเก็บเห็ดจำนวนมาก องค์การบริหารส่วนตำบลก็มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเก็บเห็ด เป็นผลมาจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่เพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกันการสร้างคามเข้มแข็งของชุมชนที่ส่งผลต่อกิจกรรมด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการตั้งจุดสกัดดูแลรักษาป่าที่ชุมชน ร่วมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นรั้วป้องกันการบุกรุก ทำให้ป่าชุมชนแห่งนี้มีรั้วป้องกันที่เข้มแข็ง 3 รั้ว คือ รั้วป้องกันจากวัดที่มีความศรัทธา ความเชื่อ รั้วป้องกันจากกลุ่มชาวบ้านด้วยกันในรูปของคณะกรรมการป่าชุมชน และรั้วจากเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนด้วยกัน ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“ชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ รวบรวมอนุรักษ์พรรณไม้ท้องถิ่น ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านต่าง ๆ อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน และคนในชุมชนก็ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 3, 2563)

อภิปรายผล

1. โครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี สืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายายเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน เป็นแหล่งชุมทรัพย์ทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ ชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ อาศัยป่าชุมชนเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร พวกเขาจึงมีจิตสำนึกคุณค่าของผืนป่า ทำการสั่งสอนลูกหลานให้ช่วยกันดูแลรักษา เป็นวัฒนธรรมสืบทอดกันมายาวนาน ชุมชนมี

มาตรการป้องกัน และกำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจน โดยการประกาศกฎระเบียบเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าและน้ำ ในกฎระเบียบหมู่บ้าน ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องช่วยกันดูแลและปฏิบัติตาม มีการตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน ผลจากพลังความร่วมมือร่วมใจปฏิบัติตามกฎระเบียบ ทำให้สามารถรักษาป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ไว้ได้จนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ กาญจนา คุ่มทรัพย์ ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรเพื่อดูแล รักษาป่าและร่วมกันกำหนดกฎกติกาหรือสถาบันเพื่อควบคุมพฤติกรรมการใช้ประโยชน์เป็นไปตาม หลักการออกแบบกฎกติกาสำหรับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่ยั่งยืน อาศัยความเชื่อ จารีต ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้การจัดการป่าไม้จากการเข้าอบรมและเรียนรู้ จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ภายใต้กรอบของกฎหมาย มีคณะกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลให้เป็นไป ตามกฎกติกา ร่วมกันดูแลรักษาและร่วมรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (กาญจนา คุ่มทรัพย์, 2558)

2. กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน มีการออกกฎระเบียบของผู้ใช้ป่าชุมชนร่วมกัน การดูแลรักษา มีการจัดกิจกรรมในเบื้องต้นเพื่อดูแลรักษาป่าไว้เป็นป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชน โดยประสานไปยังภาคีเครือข่าย ให้เกิดป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กิน และป่าไม้เศรษฐกิจ ผสมผสานการการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ อนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร เพื่อร่วมฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในส่วนของพิธีกรรมมีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า พิธีกรรมบวชป่าใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้เพื่อเป็นการรักษาป่าพุทองให้เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ความเชื่อของชาวบ้านนั้นมีทั้งการอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศรีประไพ คุ่มศัตรา ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: กรณีศึกษาตำบลช่องสะเดา อำเภอมะนังจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนร่วมกัน ได้แนวทางกำหนดออกมาในรูปแบบของโครงการ คือโครงการรักษาป่าต้นน้ำ โครงการปลูกป่า โครงการบวชป่า โดยให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในด้านการตัดสินใจ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในตำบลช่องสะเดาเกิดความตระหนักต่อการรักษาผืนป่าของตำบล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติที่เรียกว่าป่าอนุรักษ์ของตำบล ทำให้ธรรมชาติกลับมาสดใสและชุ่มชื้น ฝนตกต้องตามฤดูกาล

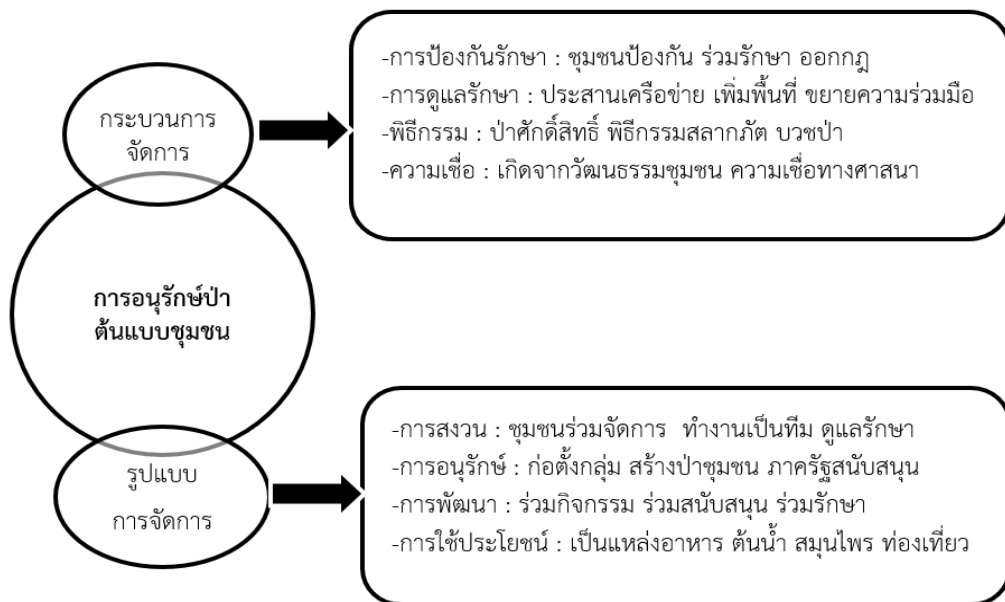
กลับมามีน้ำให้ประชาชน และสัตว์ป่าได้ใช้ประโยชน์เป็น การเกื้อกูลธรรมชาติระหว่างกัน และกัน มีแหล่งธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ (ศรีประไพ คัมคัตตรา, 2559)

3. รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบกรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี มีการส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองมีการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน สนับสนุนการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชนอันนำไปสู่การรักษาฐานทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน การอนุรักษ์ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านต่าง ๆ ชุมชนก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม่นำไปสู่การจัดตั้งป่าชุมชน ทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน การจัดการป่าชุมชนที่ยั่งยืนมีการร่วมกันกำหนดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าร่วมกันของคนในพื้นที่อย่างชัดเจน มีด้านการมีระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมผ่านการยอมรับของประชาชน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่ส่งผลต่อกิจกรรมด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ป่าชุมชนแห่งนี้มีรั้วป้องกันจากวัดที่มีความศรัทธาความเชื่อ รั้วป้องกันจากกลุ่มชาวบ้านด้วยกันในรูปของคณะกรรมการป่าชุมชน และรั้วจากเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนด้วยกัน สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมหาประกาศิต สิริเมโธ ได้ศึกษาเรื่อง ปราชญ์ป่า: กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ เขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการอนุรักษ์พิทักษ์ป่าชุมชนที่มีกรมป่าไม้ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาเป็นเจ้าของและจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองและทำงานร่วมกัน โดยภาครัฐจะเป็นผู้กำกับดูแลการจัดการให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ และมีการนำหลักคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ ทำให้เกิดการอนุรักษ์ในเชิงพื้นที่จนประสบความสำเร็จอย่างชัดเจน นำไปสู่การขยายเป็นเครือข่ายป่าชุมชน โดยกระบวนการทำงานด้านการสร้างจิตสำนึกร่วมของปราชญ์ป่านั้นเริ่มจากการหาจุดร่วม มีระเบียบเหมือนกัน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ส่งเสริมให้ได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรมเหมือนกัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีผลสมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดคุณภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของการจัดการป่าชุมชน (พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

Model องค์ความรู้ใหม่ สรุปลงได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ สรุปลงได้ดังนี้

1. กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

1.1 กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนด้านการป้องกันรักษา ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษา สร้างกิจกรรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่ามีการร่วมกันออกกฎป้องกันการลักลอบตัดไม้และห้ามจับสัตว์ป่าร่วมมือกันในการป้องกันเพื่อรักษาป่าสำหรับการพึ่งพาปัจจัย 4 ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและรายได้ของชุมชน

1.2 กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนด้านการดูแลรักษา ดูแลรักษาป่าพุท้งให้เป็นป่าต้นน้ำ ปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชน โดยประสานไปยังภาคีเครือข่ายให้เกิดเป็นป่า 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กิน และป่าไม้เศรษฐกิจ ผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ อนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธาร เพื่อร่วมฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน

1.3 กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนด้านพิธีกรรม ชุมชนสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษลาวเวียงจันทน์ สืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็น “ป่าศักดิ์สิทธิ์” มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย “พุท้ง” มีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทาง

พุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า การใช้พิธีกรรมสลาภัต พิธีกรรมบวชป่าใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้เพื่อเป็นการรักษาป่าพุทองให้เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค ให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

1.4 กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนด้านความเชื่อ ชุมชนอาศัยระบบความเชื่ออันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและพลังของชุมชน ภายใต้ระบบการจัดการ ทำให้ชุมชนได้รับการตอบสนองความต้องการและสามารถดำรงไว้ ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

2. นำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบกรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

2.1 รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้านการสงวน ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ องค์กรความรู้ และความชำนาญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำงานเป็นทีม ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงการระดมความคิดจัดทำแผนปฏิบัติงานบริหารจัดการป่า ติดตาม ตรวจสอบ และพิจารณาแก้ไขปัญหา เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการดูแลรักษาให้เกิดความยั่งยืน

2.2 รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้านการอนุรักษ์ ชุมชนบ้านสวนพลู - พุ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำซึ่งถือว่าเป็น “ป่าศักดิ์สิทธิ์” รวบรวมอนุรักษ์พรรณไม้ท้องถิ่น ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านต่าง ๆ อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรคปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน และคนในชุมชนก็ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้านการพัฒนาร่วมกันกำหนดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าร่วมกันของคนในพื้นที่อย่างชัดเจนมีด้านการมีระเบียบ และกฎเกณฑ์ ที่เหมาะสมผ่านการยอมรับของประชาชน ร่วมวางแผน ร่วมการดำเนินการ ร่วมติดตามผล ร่วมรับผลที่เกิดขึ้น อีกทั้งร่วมกิจกรรม ร่วมสนับสนุน ร่วมส่งเสริม ในการร่วมจัดการป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุด่อ

2.4 รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้านการใช้ประโยชน์ ประโยชน์มากมายหลายแง่มุมชีวิตคนเราก็ผูกพันอยู่กับป่ามาโดยตลอดเนื่องจากป่าไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังที่กล่าวมาแล้ว โดยประชาชนในตำบลทัพหลวงได้ทำการเก็บในช่วงฤดูฝนของทุกปี มีหลายหลายชนิดเช่น เห็ดก่อ เห็ดละโงก เห็ดโค เห็ดข่า เห็ดปลวก มีการเพาะเชื้อเห็ดใน

ป่าชุมชนทำให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นทั้งแหล่งสะสมอาหารที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย สรุปได้ว่า 1) โครงสร้างและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ เป็นชุมชนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเวียงจันทน์ สืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำที่เป็น ป่าศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย มีแหล่งน้ำซับจากภูเขาสูงกลางผืนป่าไหลหล่อเลี้ยงชีวิต ชาวบ้านมาเนิ่นนาน อยู่ร่วมกับป่ามานาน อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร สมุนไพรรักษาโรค 2) กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย ด้านการป้องกันรักษา ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า ด้านการดูแลรักษา การจัดกิจกรรมเพื่อดูแลรักษาป่าไว้ เป็นป่าต้นน้ำ ด้านพิธีกรรม จัดพิธีบวชป่า ด้านความเชื่อ อาศัยระบบความเชื่อทาง พระพุทธศาสนา และ 3) นำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชน ต้นแบบ ประกอบด้วย ด้านการสงวน ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง ด้านการ อนุรักษ์ มีการสืบสานวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ด้านการพัฒนา การใช้ประโยชน์ของ พื้นที่ป่าร่วมกัน ด้านการใช้ประโยชน์ ประชาชนได้ทำการเก็บเห็ดหลายชนิดในช่วงฤดูฝน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ 1) ประชาชนในพื้นที่ควรตระหนัก รู้คุณค่า หวงแหน ทรัพยากรป่าชุมชนในท้องถิ่นและปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด และควรมี ส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน 2) ผู้นำชุมชนควรเป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดการทรัพยากรป่า ชุมชน ไม่แสวงผลประโยชน์จากแหล่งทรัพยากร ป่าชุมชน ปกครองชุมชนโดยใช้ หลักธรรมมาภิบาล ร่วมประสานงาน และประชาสัมพันธ์ความรู้ความเข้าใจ และความตระหนัก ในการปกป้องผืนป่าชุมชน 3) สร้างกลไกชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชุมชนใน รูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน โดยการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าเพื่อผลักดันและขับเคลื่อน งานอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในชุมชนให้ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป 1) ควรมีการศึกษาแนวทางการสร้างอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชนในพื้นที่ และแนวทางการ พัฒนาแหล่งทรัพยากรในเขตพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญและเป็นแนวทาง ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ 2) ควรจะมีการทำวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพของชุมชนและหน่วยงานรัฐในการบริหารจัดการ ทรัพยากรป่าชุมชนในเขตป่าชุมชนบ้านสวนพลู - พุดอ ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในการสนับสนุน การบริหารจัดการป่า ชุมชน และสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ จังหวัดอุทัยธานี

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรธรณี. (2551). การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดอุทัยธานี. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กรมป่าไม้. (2550). การจัดการป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า.
- _____. (2558). ป่าไม้เพื่อการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). การจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กาญจนา คุ่มทรัพย์. (2558). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนใน จังหวัด อุบลราชธานี. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ และคณะ. (2554). ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: วังอักษร.
- เดือนนภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยรังสิต.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2553). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: ไร่เขียว.
- ปริญญา นิกกุล. (2561). การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมป่าชุมชนสวนพลู-พุต้อ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี. วารสารพิบูล, 16(1), 233-256.
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 1. (7 ธันวาคม 2563). สภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ. (นางสาวหทัยชนก คตะสมบุรณ์, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 2. (9 ธันวาคม 2563). กระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนพลู-พุต้อ. (นางสาวหทัยชนก คตะสมบุรณ์, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 3. (9 ธันวาคม 2563). การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน. (นางสาวหทัยชนก คตะสมบุรณ์, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาประกาศิต สิริเมโธ. (2560). ปราชญ์ป่า: กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน. ใน ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิปิดทองหลังพระ. (2555). รายงานประจำปี 2553 มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิปิดทองหลังพระ.
- วิไล บุญญาประภา. (2554). พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ศรีประไพ คุ่มศัตรา. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.

ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย. (2563). ภูมิคุ้มกันจัดการป่าชุมชนสร้างความพอเพียงสู่ประชาคมอุทัยธานี. อุทัยธานี: ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย.

อุษา เลาดิ และคณะ. (2562). รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการตามโครงการพระราชดำริฯ พื้นที่จังหวัดน่าน. น่าน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน.